

Nihilisme en cynisme. Slottekst deel 1

We hebben in de afgelopen colleges de beide begrippen nihilisme en cynisme vanuit verschillende gezichtshoeken belicht. Het is nu zover dat we, na het geven van een resume, kunnen bezien wat deze begrippen vandaag de dag voor ons betekenen en hoe we ons actief kunnen verhouden tot de effecten van nihilisme en cynisme in het dagelijks leven. We gaan dit doen aan de hand van twee lijnen. Eerst gaan we in deel 1 door middel van

- A. Een situering van nihilisme in een historisch kader kijken in welke historisch omstandigheden Nietzsche het begrip nihilisme zich ziet manifesteren.
- B. Daarna gaan we kijken hoe Sloterdijk het begrip cynisme beschouwt in de context van de Weimar republiek.

In deel 2 zullen we terugblikken op de colleges en een eigen visie op het nihilisme geven en op de mogelijkheden die wij zien om daar als individu een positie in te kiezen.

A - Nihilisme

De begrippen

Voorafgaand aan een historische lijn zullen we de definities van nihilisme beschrijven. We hebben al in een eerdere colleges duidelijk gemaakt dat nihilisme op twee niveaus beschreven kan worden. Enerzijds is er het zich noodzakelijkerwijs ontwikkelde nihilisme als proces binnen de culturele ontwikkeling, anderzijds is er het verschil in vorm en inhoud met betrekking tot de nihilistische houdingen die zich voordoen. Deze laatste zijn cultuur en tijdgebonden en kunnen ook per individu verschillen.

Definitie nihilisme als proces en als psychologie

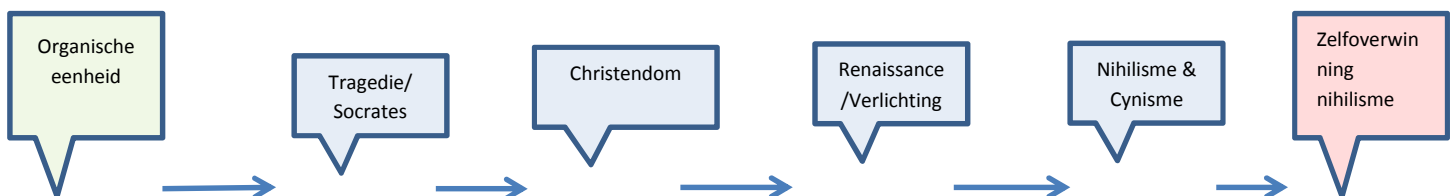
Het nihilisme is een ontwikkeling die plaatsvindt in een culturele ontwikkeling van transcendentie en vooruitgang door maakbaarheid. Het behelst het verlies van een drietal kenmerken van een cultuur: Eenheid, Waarheid en Waarden (of Moraal)

Nietzsche benoemt dit als de metafysica van het nihilisme. Daarbij gaat het niet om een metafysica in de meer traditionele zin van het woord. Het is juist het groeiende besef dat die metafysica niet bestaat. Metafysica is letterlijk;

“Het woord metafysica betekent: wat na de natuur (fysica) komt, wat de natuur overstijgt. (‘Meta’ kan zowel ‘na’ als ‘bovenuit’ betekenen.) Lange tijd geloofde men dat Metafysica alleen de titel was die door de uitgever van Aristoteles’ boeken was gegeven aan diens verhandelingen die volgden op

zijn boeken over de natuur, de fysica. In het bedoelde werk was sprake van de algemene oorzaken der dingen. Het begrip metafysica werd daarom geïnterpreteerd met betrekking tot datgene wat boven de natuur uitgaat. Zodoende verstaat men onder metafysica de wijsgerige leer die niet de realiteit onderzoekt zoals die in onze ervaring gegeven is (zoals de fysica), maar de totaliteit van al het gegevene, met inbegrip van datgene wat deze eenheid constitueert. Die eenheid kan men in beginsel zowel in een buiten onze wereld liggende 'ware' werkelijkheid poneren, zoals Plato deed, of trachten in de vele bijzondere ervaringsgegevens zelf te ontwaren, in een diepere grond, waarin de gegevenheden zelf alle zijn gefundeerd, zoals Aristoteles deed. Beide 'typen' van metafysica hebben tot vandaag de dag hun aanhangers.”¹

Deze ordening vormt de eenheid waardoor de andere dingen, de fysica, zijn ordening en betekenis krijgt. Nietzsche's metafysica van het nihilisme is juist het langzaam maar zeker uiteenvallen van deze buiten de dingen liggende ordening. Daarmee wordt ook de context waardoor dingen en mensen hun betekenis krijgen steeds meer in twijfel getrokken. Schematisch ziet dat er als volgt uit;

Het uiteenvallen van eenheid (de onderste lijnstukken) gaat als vanzelf doordat veranderingen van techniek ook veranderingen van leven en dus van waarden noodzakelijk maken. Toenemende ervaringen van verleden en toekomst worden versterkt door het schrift. Toenemende emancipatie maakt de groep die het voortschrijdende nihilisme waarneemt groter.

De reacties daarop (de blokjes) kunnen we beschrijven als maatschappelijke en psychologische processen.

Het prille begin, de organische eenheid

In het begin wordt een organische eenheid veronderstelt. Verder dan een voorstelling door de moderne mens kunnen we niet komen, omdat mensen die in die eenheid leven er geen beschrijving van geven. Er is zelfs geen besef dat het leven anders zou kunnen zijn dan het is. Immers dat idee alleen al zou blijken van het verbroken zijn van de eenheid en dus van nihilisme.

In de aanvang van de westerse cultuur, in de Griekse stadstaten van de axiale tijd, kennen de culturen die in de steden ontstaan ook nog een krachtige eenheid. De uitzonderingspositie waarin vrije mannen zich bevonden ten opzichte van alle omringende culturen en ten opzichte van hun slaven en vrouwen, maakte dat er een waardenstelsel ontstond en in stand gehouden werd dat een heel sterke onderscheiding tussen 'wij' en 'zij' kende. Vervallen tot 'zij' betekende dan wel encailleren met het slavenvolk, dan wel verval tot barbaar. De organische eenheid die het gevolg hiervan was, impliceerde daarmee ook een organisch waardenstelsel.

¹(Ruijter 1999)

De tragedie

Het eerste besef van een verbroken eenheid zien we terug in de tragedie. De tragedie is een gestileerde vorm waarin het menselijk conflict van waarden aan de orde wordt gesteld. Er worden tegenstrijdige eisen gesteld aan mensen doordat de goden andere dingen van hen vragen dan hun familiebanden, de traditie vraagt ander gedrag dan de betrokkenheid bij geliefden. Dit eerste verbeelden van de verscheurdheid van het bestaan blijft bij een constatering dat het zo is en dat er wat je ook doet een gevoel overblijft dat je het andere ook graag recht had willen doen en dat dat onmogelijk is.

De opkomst van de filosofie

Socrates is het icoon van de andere benadering. Socrates heeft ook de ervaring van de verbroken eenheid, maar gaat dit beschrijven als een tussenstadium. De mens is afkomstig uit een eenheid namelijk de ideeënwereld en is daar ook weer naar op weg. De door de tragedieschrijvers beschreven tragische keuzes zijn in zijn optiek een kwestie van een tekort aan denken. Wij mensen zijn allen afkomstig uit de ideeënwereld en onze ziel wil daar naar terugkeren. Als we langzaam middels het verstand opstijgen uit de verwardheid van het ondermaanse, zie we in dat het uiteenvallen van de eenheid slechts gezichtsbedrog was.

Op twee manieren ontstaat er weer een nieuwe vorm van ervaring van nihilisme, van het gebrek aan eenheid in deze periode;

1. Enerzijds binnen de groep vrije mannen zelf;

De kern van het in de vijfde eeuw dominante wordende filosofische waardenstelsel moeten we, zoals gezegd, zoeken in de rationaliteit, maar daarnaast is de vrijheid een voorwaarde voor deelname aan de zoektocht naar eudemonia (het goede leven). Deze vrijheid was enerzijds een kwestie van geboorte, anderzijds ontstaat al snel het idee dat de vrijheid ook een innerlijke vrijheid is. Meegesleept worden door passies is dan ook een vorm van onvrijheid. De stap naar de gedachte dat de waarden waar men zich in de stadstaat aan moest onderschikken, ook onvrijheid betekende, lag voor de hand. Een nieuwe stroming van denkers, waarvan Diogenes de bekendste vertegenwoordiger is gebleven, ontstaat. Deze cynici willen zich vrij maken van alle maatschappelijke conventies; ze willen zich niet aan de waarden storen die in de stadstaat het gedrag van de mensen bepalen en willen dus de cultuur niet langer volgen.

2. Anderzijds vanuit de groepen mensen die niet vrij zijn;

De democratische wijze van waarheidsvinding, de maakbaarheid, de filosofie gericht op eudemonia, de intellectuele ontwikkeling en de groei van de bevolking waren allemaal gevolgen van het op allerlei wijzen inzetten van de rationaliteit . En juist deze gevolgen van de ontdekking van de rationaliteit leverde daardoor ook een verlies van die eerder genoemde organische eenheid en de samenhang van het waardenstelsel op. Aangezien vrije mannen vrij waren omdat zij geen werk of arbeid hoefden te verrichten, leerden de slaven allerlei werkzaamheden die de materiële consequenties van het streven naar eudemonia waren. Daardoor ontstond een groepering slaven die

intellectueel ontwikkeld waren. Administrateurs, artsen, magazijnmeesters, leidinggevend in grote bedrijven etc. waren allemaal slaven. Gevolg hiervan was dat in de loop van de klassieke tijd meer en meer slavenopstanden plaatsvonden omdat de slaven hun mens-zijn in de vorm van het benutten van de vrije wil, gestalte wilden geven. Dit bracht het waardenstelsel van de *aristoi*, de adel, in gevaar. Daarnaast ontstond er door de groei van de bevolking die rechtstreeks gerelateerd kon worden aan de rationeel geïnspireerde ontwikkelingen, een groeiend aantal vrije mannen, zonder dat de daarvoor vereiste bezittingen evenredig toenamen. Daardoor ontstond een nieuwe stratificatie van vrije mannen, t.w. vrije mannen die wél moesten werken of arbeiden voor hun levensonderhoud. In de loop van de klassieke periode nam deze nieuwe stratificatie toe tot een omvang die de adel verre overtrof. Ook deze ontwikkeling maakte dat het waardenstelsel van de adel onder druk kwam te staan. De door de filosofie en rationaliteit gedragen eenheid wankelt.

Het christendom

De grote toename van de handel betekende een grote toename van de contacten tussen de verschillende culturen van het middellandse zeegebied. Daardoor werden waarden uitgewisseld, overgedragen en aangepast aan andere omstandigheden. Tegen het begin van de jaartelling zien we dan dat de hiervoor genoemde ontwikkelingen samen met nog vele andere tot een dreigend verlies van de eenheid en de stabiliteit van het waardenstelsel leidt. De behoeften van de nieuwe maatschappelijke stratificatie zijn zo groot en hun aantal en sociale invloed is zo groot dat aan het begin van vierde eeuw een nieuwe orde, het Christendom, de belangrijkste godsdienst wordt en in 529 is deze religie zo machtig geworden dat zij de alleenheerschappij over de meeste maatschappelijke domeinen verwerft. De reden dat dit christendom zo belangrijk kan worden is gelegen in het feit dat zij een nieuwe eenheid aanlevert. Deze eenheid van waarden maakt inclusie mogelijk van diegenen die nooit werkelijk deel konden hebben aan de eenheid van de aristocratie.

De almachtige schepper van hemel en aarde vertegenwoordigt voor de mensen niet alleen een waardenstelsel, maar maakt het lijden ook tot deel van de totaliteit. Waar de klassieke wereld de ontwikkeling van de rationaliteit inzette om zich teweer te stellen tegen het noodlot en de willekeur van de goden, maakt het christendom het lijden tot een ervaring die in een hiernamaals wordt gecompenseerd. De reden voor het lijden is voor de mens niet te begrijpen, het is de wil van een almachtige God die de mens naar zijn beeld en gelijkenis heeft geschapen. Het is deze overtuiging die alle mensen toegang geeft tot de eenheid van de samenleving. Tot dan toe is de betekenis van het bestaan voorbehouden aan de elite, waarbij we ons ook moeten realiseren dat gezondheid en adellijke geboorte voorwaarden zijn voor deelname aan de eenheid en het waardenstelsel van de klassieke cultuur. Nu iedereen toegang heeft tot de eenheid en een doel geformuleerd in de christelijke leer, ontstaat de start van een emancipatoire beweging. Iedereen, ongeacht zijn of haar achtergrond, kan toetreden tot de kloosters. Daarmee kan een boerenzoon of -dochter een ontwikkeling krijgen die hem of haar uittilt boven het niveau van de feodale horigheidsstructuur. Iemand kan leren lezen en schrijven, kruiden leren verbouwen, bier leren brouwen, en allerlei andere ambachten en werksoorten die binnen het betreffende klooster plaatsvinden. Deze nieuwe technieken en de verspreiding ervan is een ontwikkeling die ontstaat door de invulling van de nieuwe eenheid en toepassing van het nieuwe waardenstelsel, maar die op de lange duur nihilistische consequenties heeft. Immers zoals altijd zorgen nieuwe technieken en mogelijkheden voor de

noodzaak om oude waarden los te laten. De door het christendom en het geloof gedragen eenheid wankelt.

De renaissance

De noodzaak om na te denken over het eigen gedrag omdat men de impulsen en gevoelens niet kan vertrouwen, bewerkstelligt dat de mensen in de loop van de middeleeuwen steeds cognitiever worden. Deze ontwikkeling van het denken levert op dat er mensen vorm en inhoud aan hun leven gaan geven dat afwijkt van de feodale structuur van adel, geestelijkheid en boerenstand. Deze stratificatie die zich losmaakt van de feodaliteit gaat zich bezighouden met de wereld. Handel en industrie zijn de bezigheden die door deze groep ter hand genomen wordt. Deze bezigheden zijn per definitie aards en lieten zich niet verklaren en inpassen in de uitleg van de bijbel zoals die gedurende de middeleeuwen was gegeven. De hervormingen zijn een antwoord op de behoefte van de nieuwe burgerij om een geloof dat hun manier van leven affineerde. Tegelijk met de hervormingen zien we ook een aanvang van de vorming van economische eenheden die zich later zouden ontploegen tot nationale staten. Deze gebieden hadden, behalve het geloof geen omvattende manier om de bevolking te bereiken. Via het idee dat er een goddelijk verbond was tussen het gebied waar jij woonde en de Almachtige kreeg de vorst greep op de bevolking en ontstond er een 'wij' en 'zij' denken binnen de Christenheid. Ook dit was weer een duidelijk nihilistische stap. De eenheidsgedachte van het christendom werd en door de hervormingen en door de verbondsrelaties van beperkte gebieden met God tot stand gebracht. Tegelijkertijd maakte de hervormingen de moraliteit van de middeleeuwen stuk. Ook het Rooms-katholicisme veranderde ingrijpend middels het concilie in de vijftiende eeuw. Wanneer dan door denkers als Hobbes de annihilatie wordt benoemd als een noodzakelijke stap om de nieuwe tijd inhoud te geven, is de grote invloed van het nihilisme zichtbaar aan het worden. Tot deze tijd toe heeft het cynisme geen enkele voet aan grond kunnen krijgen omdat de filosofie de dienstmaagd van de religie was. De enige filosofie die mocht worden bedreven was affirmatief aan de religie. De veranderingen die plaatsvinden binnen de religie is de aanpassing van de moraal aan het nihilisme en dat maakt, zoals Nietzsche al beschrijft, dat de ervaring van het nihilisme wordt toegedekt.

De moderne filosofie en de verlichting

Nu de moderne tijd aanbreekt zullen we zien dat dat gaandeweg anders wordt. Descartes en Locke brengen wereldse filosofie die een grond wordt voor de fundering van de westerse wetenschappen. De grote armoede van het middeleeuwse Europa had een droom van Luilekkerland in het leven geroepen. Deze droom heeft de westerse cultuur eeuwenlang voortgedreven in een voortdurend verlangen om schaarste en lijden op te heffen. De protestante opvatting van het christendom mondde in de achttiende eeuw uit in het deïsme. Dit was een geloofsrichting die de *creatio continua* afwees en stelde dat God, na het scheppen van mens en wereld, niet langer kon ingrijpen in zijn eigen creatie en dat de mens gehouden was om de schepping middels de rationaliteit en de daaruit volgende techniek te vervolmaken. Daarmee werd het denken van God tegen het denken van de mensen aan geplaatst. De stap naar atheïsme werd daarmee steeds kleiner. Taylor beschrijft dit proces mooi en helder in zijn boek 'De bronnen van het zelf'.

In het Frankrijk van de achttiende eeuw ontstaat een tweedeling tussen de adel, de kerk en daar tegenover de burgerij. Vanuit de burgerij worden rechten opgeëist en daarmee wordt een

tweedeling in waardenstelsels zichtbaar. Wanneer de Franse revolutie uitbreekt en een poging wordt ondernomen om de hele structuur van de cultuur te wijzigen, tot en met de verandering van de weken, de maanden en de uren van de dag toe, zien we voor het eerst hoe het nihilisme tot op de kern van de cultuur inwerkt. De denker die een groot aantal ideeën voor de revolutie heeft aangedragen was Jean Jacques Rousseau. Hij was ook de eerste denker van de moderne tijd die een duidelijke cynische filosofische opvatting koesterde. Vanaf deze tijd wordt het nihilisme steeds zichtbaarder en wordt het ook met zoveel woorden beschreven.

De negentiende eeuw

In de negentiende eeuw zien we ingrijpende culturele ontwikkelingen. Tegelijk met deze ontwikkelingen neemt het nihilisme duidelijk herkenbare vormen aan. Tot nog toe werd de eenheid van de cultuur in belangrijke mate gehandhaafd door de stratificaties. De leidende stratificaties moesten en wilden zich duidelijk onderscheiden in hun gedrag en waardenstelsel om een helder onderscheid tussen henzelf en de andere stratificaties in stand te houden. De arbeidersklasse wordt in deze tijd nog instrumenteel gebruikt. Dat betekent dat voor deze klasse een historische lijn te trekken is die laat zien hoe de stand die in het feodaal stelsel van de middeleeuwen bestond uit horigen en slaven nu geworden is tot de stedelijke arbeidersklasse. Zij heeft geen enkele politieke inbreng en, afgaand op verslagen uit die tijd, wordt door de bourgeoisie en de adel gezien als nauwelijks meer dan dieren. Wanneer enerzijds de technologische ontwikkeling meer en meer om geschoolde arbeiders vraagt en anderzijds de arbeiders tegen hun erbarmelijke omstandigheden in opstand komen, wat tegen het midden van de negentiende eeuw gebeurt, komen er ingrijpende veranderingen tot stand. De leerplicht wordt ingevoerd, de arbeiders krijgen recht op vakvereniging, de coöperaties ontstaan, de betekenis van hygiëne wordt ontdekt met als gevolg dat arbeiderswijken worden gebouwd met rioleringen en waterleiding en de arbeidsomstandigheden worden op allerlei manieren verbeterd. Natuurlijk zijn dit in onze ogen volkomen terechte en goede ontwikkelingen geweest, maar juist omdat het in een zo schril contrast staat tot de tijd daarvoor is de breuk in het waardenstelsel evenredig groot. Behalve deze sociale verandering zijn er in deze periode nog veel andere ontwikkelingen die een ingrijpende invloed op de cultuur en dus op het nihilisme uitoefenen. De emancipatie van de vrouw is een verandering die de positie van de man als pater familias op zijn grondvesten doet schudden. De uitvinding en ingebruikneming van de trein, tram, auto, telegraaf, telefoon en radiotelegrafie veranderen de wereld en maken haar kleiner. De omvorming van het universitair onderwijs naar onderscheiden faculteiten waar in de landstaal wordt onderwezen, brengt een wetenschappelijke versnelling op gang die het begrip 'waarheid' aan het wankelen brengen. De ontdekking van het onbewuste levert daar ook een belangrijke bijdrage aan en zo start de twintigste eeuw met gemengde gevoelens. Enerzijds is er het enorme optimisme dat ervan uitgaat dat de mensheid op de vooravond van een gouden tijd staat, anderzijds is er een twijfel aan de loop der dingen en een ervaring van groot verlies. Waarden, waarheid en gevoel van veiligheid in een door God geborgde werkelijkheid zijn stukgeslagen.

De twintigste eeuw

De twintigste eeuw kent van meet af aan turbulente veranderingen, omwentelingen en oorlogen die uitdrukking zijn van veranderingen van waarden, zoektochten naar nieuwe eenheid en pogingen om

de dreigende chaos het hoofd te bieden. De eerste wereldoorlog is een lawine van pogingen om de werkelijkheid te herordenen. De golf van nieuwe technieken en de geëmancipeerde arbeidersklasse maken nieuwe waarden voor de samenlevingen noodzakelijk. De wijze waarop dit gebeurt onttrekt zich blijkbaar aan de politieke mogelijkheden zodat een-door Hannah Arendt beschreven- vóór-politieke situatie ontstaat. Deze oorlog, waarin niet alleen de Europese naties betrokken zijn, maar ook strijders uit de uiteenlopende koloniën en leden van de Engelse gemenebest, maakt de gewelddadige mogelijkheden van de techniek op niet mis te verstane wijze zichtbaar. Oorlogen in Europa zijn tot dan toe altijd verlopen met een min of meer beperkt aantal slachtoffers. Zowel de Krimoorlog als de Amerikaanse burgeroorlog gaven al aanwijzing voor een verandering in de wijze van oorlogvoering, maar de consequenties werden nog niet overzien. De miljoenen slachtoffers en de onnoemelijke schade aan de sociale structuren van de betrokken samenlevingen betekende dat ook na beëindiging van de oorlog een chaotische toestand bleef bestaan. Met name de verliezer, Duitsland, ging ernstig gebukt onder de dwingende eisen van de geallieerden. Geen zware industrie, enorme herstelbetalingen, wereldwijde verachting waardoor de economische positie van Duitsland heel zwak was en bleef. Daardoor werd binnenslands fanatiek gezocht naar manieren om zowel het gevoel van eigenwaarde te herstellen als naar manieren om de binnenlandse orde en de relatie met de wereld te verbeteren. De herstelbetalingen eisen een zo zware tol van het land dat een gigantische geldontwaarding het onvermijdelijk gevolg was. Deze situatie had een aantal gevolgen. De waarden van spaarzaamheid en arbeidsethos gingen verloren, alleen al omdat de prijzen zo snel stegen dat in de middag al hogere prijzen werden gerekend als in de ochtend. De gangbare politieke overtuigingen waren door de oorlog al ernstig geknakt en leden nu onder het feit dat de traditionele politiek geen antwoord kon geven op de problemen die het land teisterden. Extreme politieke denkwijzen kregen daardoor min of meer vrij spel. De geëmancipeerde arbeidersklasse kende van oudsher een tweetal lijnen die hun bewustzijn vormden, de kerk en het instrumentele denken en handelen van de arbeidsplaats. In beide gevallen werd het eigen denken niet op prijs gesteld. Daardoor was de denklijn die gericht was op toepasbaarheid en effectiviteit een goede ingang voor nieuwe denkwijzen met een politiek karakter. Voor de arbeidersklasse was moreel denken en handelen het voorrecht geweest van de bourgeoisie en daarom kende deze klasse dit soort overwegingen nauwelijks of niet. De kracht van het nationaalsocialisme lag dan ook in de lijn van effectief handelen die zij aanbood. Nieuwe banen, nieuwe beloften van welvaart en duidelijke aanwijzingen hoe deze te verweven waren vormden dan ook de kern van de aantrekkingskracht van die beweging. In al deze feiten zat niet alleen een sterk nihilistisch element, het was ook een voedingsbodem voor een nieuwe vorm van cynisch denken.

B- Cynisme volgens Sloterdijk

Het cynisme in de twintigste eeuw

Ook hier voorafgaand aan het historische verhaal de definitie van het begrip cynisme zoals Sloterdijk dat hanteert. Het cynisme is een term die in de loop van de geschiedenis een grote verandering heeft doorgemaakt;

De klassieke vorm van cynisme

Cynisme is in de klassieke periode de positie van een aantal mensen die zich verzetten tegen de waarden die opgelegd worden aan mensen die in de stadstaat willen leven. (zie ook 'opkomst van de filosofie') Dat doet men omdat men er van uitgaat dat de natuurlijke manier van leven beter is dan de dwang die opgelegd wordt door cultuur en conventie. Het is dus niet slechts in het verwerpen van waarden dat zij het nihilisme neerzetten , maar ook in het laten zien dat er andere dan de heersende waarden zijn die geleefd kunnen worden. Ze confronteren de inwoners van de stadstaat door een algemene leefwijze, die door de strenge eisen die gesteld worden aan terughouding, zelfzorg en dergelijke, ver van zich te werpen. De zichtbaarheid in de stadstaat en het feit dat Alexander de Grote Diogenes ooit bezocht maakt dat we kunnen veronderstellen dat ze wel degelijk ook een vorm van aanzien hadden in de gemeenschap van vrije mannen. Wellicht vergelijkbaar met yogi's of bedelmonniken in India.

Het moderne cynisme

Het moderne cynisme is van een andere orde. Het is nu een algemeen door de maatschappij gedragen idee dat er geen vaste waarden , eenheid of waarheid meer zijn. De moderne cynicus loopt geen risico met zijn gedrag en doet zeker geen afstand van de geneugten van de cultuur, maar is zich wel scherp bewust van het probleem van wisselende waarden en waarheden. De moderne cynicus gebruikt de wisselingen van de waarden voor zijn korte termijn eigen belang, maar verlangt wel naar zin, eenheid en betekenis. Het zijn diegenen die weten dat er geen eenheid is, maar die eenheid wel voorspiegelen aan anderen als het hen zo uitkomt. Zelf kunnen ze leven met het gebrek aan eenheid, alhoewel ze zich wel regelmatig in bochten moeten wringen om met zichzelf en de wereld verder te kunnen.

“In psychologische zin kan men de cynicus van deze tijd zien als melancholisch grensgeval dat zijn depressieve symptomen onder controle kan houden en tot op zekere hoogte arbeidsgeschikt blijft. Dat is eigenlijk waar het ophaan komt in het moderne cynisme: op de arbeidsgeschiktheid van zijn vertegenwoordigers - ondanks alles, eerst recht na alles wat heeft plaatsgegrepen.”(Sloterdijk blz. 36)

De Duizelingwekkende jaren van Philipp Blom begint met het volgende citaat;

“Niets is minder ethisch dan de zogeheten seksuele 'moraal'; die berust geheel op sociale wenselijkheid [...] misschien wel het belangrijkste psychologische gegeven van onze tijd is de spanning tussen ethiek en sociale regels, die langzaam toeneemt en steeds onontkoombaar wordt. Op dit procrustesbed wordt de moderne ziel zodanig uitgerekt, zo diepgaand verscheurd en beproefd, dat het moeilijk is in de ideeëngeschiedenis een vergelijkbaar voorbeeld te vinden...”

Tweede probleem: dat van de moderniteit, hoe de ziel te verzoenen met het enorme aantal nieuwe zaken. Het specifieke karakter van vandaag ligt in het feit dat geen andere tijd ooit het hoofd heeft moeten bieden aan zo veel nieuwe elementen.

– *Dagboeknotitie van graaf Harry Kessler, 7 april 1903” (Blom, 2014)*

Hier wordt aangegeven, wat Sloterdijk ook beschrijft over de moderne tijd, namelijk een totale onoverzichtelijkheid. Mensen hebben het gevoel dat er enorme veranderingen plaatsvinden en kunnen nauwelijks bijbenen wat die veranderingen betekenen voor hun eigen ervaringen van eenheid, waarheid en waarden. Het is belangrijk om naar deze tijd te kijken stelt Sloterdijk, omdat we in zijn ogen de daar en toen ontstane verwarring nog steeds niet te boven zijn. Het cynisme heeft ondertussen twee wereldoorlogen doorstaan die ieder voor zich hun oorzaak vinden in het voortschrijdende nihilisme, maar die in hun uitwerking ook het zicht op dat nihilisme ontnemen. Immers in een oorlog lijkt alles even weer heel helder; we hebben een doel; vrijheid of gebiedsuitbreiding, een eenheid; de natie en waarden die strijdwaarden zijn en waarvan we ons dus niet hoeven af te vragen of ze wel passen bij de tot dan toe door ons gekoesterde waarden. De tijdelijke contextgebondenheid van deze waarden is voorzien en geaccepteerd.

Wat zijn historisch gezien de veranderingen die het ontstaan van dit nieuwe cynisme in de hand werken?

We kijken eerst naar de veranderingen die plaatsvinden tijdens het leven van Nietzsche dus tweede helft eind 19de eeuw. Daarna kijken we aan de hand van Philipp Blom, naar de aanloop tot de eerste wereldoorlog en naar de periode tussen de eerste wereld oorlog en de tweede. Sloterdijk zelf beperkt zijn analyse grotendeel tot de situatie in Duitsland tijdens de Weimar republiek. Maar zoals Blom opmerkt “de moderniteit verrees niet maagdelijk uit de loopgraven bij de Somme”² We zullen in het laatste college stilstaan bij de overeenkomsten en verschillen met de huidige tijd.

Tijdens het leven van Nietzsche tot 1900

Er vinden grote veranderingen plaats waardoor waarheid, waarde en eenheid in twijfel worden getrokken, deze keer niet alleen door een elite, maar ook door een groeiende groep burgers en arbeiders die kennis neemt van de wereld.

POLITIEK EN MAATSCHAPPIJ

Er is in deze tijd sprake van een toenemende groep mensen die toegang eist en krijgt tot politiek en scholing. Daarbij moeten we ons wel realiseren dat het niet altijd deze groepen zelf zijn die verandering vragen, maar dat het vaak een welwillende elite is die nut en noodzaak ziet in het opvoeden van het volk. Emancipatie van de arbeiders, scholing, hygiëne en verbetering van de huisvesting wordt voortvarend ter hand genomen door een elite die, nu zij het zelf beter hebben, tijd en ruimte heeft om zich te bekommeren om de rest van de mensheid. Daar waar deze veranderingen niet door de brede lagen van de elite worden geïnitieerd zien we een opkomst van het aanjagen van

² Blom, 2014, 13)

het eigen verzetspotentieel door een kleine groep die zelf ook weer uit de elite afkomstig is, zoals binnen het communisme.

Een paar voorbeelden van het soort veranderingen waar we dan aan denken;

- De vakverenigingen (Nederland als eerste de drukkers van Breda 1837)
- Kinderwetje van Van Houten (1874)
- De vrouwenbeweging begint aan het begin van 19de eeuw, ook al krijgen ze pas na eeuwwisseling echt effect op stemrecht en onderwijshervormingen.
- Aangepaste arbeidstijden (Nederland 1919)
- Oorden om zwervers en asocialen te socialiseren (vanaf 1818)
- Leerplicht (Nederland 1900)

Verder is er de opkomst van nieuwe bewegingen waarvan je zou kunnen zeggen dat zij proberen om de nihilistische tendens te keren;

- Communisme (1845 Communistisch manifest)
- Fascisme (Nationaal-syndicalistische stromingen in 1900)
- Bismarck die nationale staat wil bevorderen benoemt Joden en Fransen als vijand
- Verbonden die maatschappelijke eenheid willen brengen (Nut, Maatschappij van weldadigheid)

WETENSCHAP

Door de leerplicht maar ook door de ingewikkelde machines die mensen moesten kunnen bedienen ontstaat er bredere scholing. Er komt middelbaar onderwijs in de landstaal, daardoor ontstaat er behoefte aan vervolgonderwijs op niveau en dan komt er uiteindelijk academisch onderwijs in de landstaal. De verschillende faculteiten ontstaan. Het onderzoek wordt gesubsidieerd en dat betekent dat er veel meer uitvindingen worden gedaan. In Nederland spreekt men van de tweede Gouden Eeuw en in Frankrijk van de *Belle époque*.